

प्रकरण पाचवे

**“चाकाची खुर्ची” या
आत्मकथनातील
नसीमा हुरजूक यांचे वेगळेपण**

प्रकरण पाचवे

‘चाकाची खुर्ची’ या आत्मकथनातील नसीमा हुरजूक यांचे वेगळेपण

लेखिकेला शालेय जीवनात पाठीचे दुखणे सुरू झाले. खेळायचे, बागडायचे वय असताना लेखिकेला पाठीच्या दुखण्याने हैराण केलेले असते. हे दुखणे लेखिकेला एवढ्या तीव्रतेने यायचे की लेखिकेला काहीच सुचायचे नाही. शाळेत खेळामध्ये पाठीवर पडल्याने, घरामध्ये बहिणीबरोबर अनेकवेळा भांडणामध्ये पाठीवर पडल्याने, लहानपणी शाळेमध्ये नाचावेळी पडल्यानेही हे दुखणे असेल असा विचार लेखिका करते. वेगवेगळ्या कारणांनी या दुखण्याची तीव्रता वाढते. त्यामुळे काही वेळा लेखिकेला श्वासही घेता येत नसे. बराच वेळ या दुखण्याने एकाच जागी बसावे लागे, ऐन परीक्षेवेळी दुखणे उद्भवायचे, कशीतरी परीक्षा देऊन झाल्यानंतर लेखिका बरेच दिवस अंधरूण धरून असे. परीक्षेच्याच वेळी जणू हे पाठीचे दुखणे डोके वर काढत असे. या वेदनांना सामोरे जात असलेल्या लेखिकेला परीक्षेच्या बौद्धिक कसोटीला तोंड द्यावे लागत असे.

५.१ अपंगत्वाशी केलेला संघर्ष

‘चाकाची खुर्ची’ या आत्मकथनामध्ये लेखिकेला स्वतःच्या अपंगत्वाशी फार मोठा संघर्ष करावा लागला. सामान्य मुली सारखी हसणारी बागडणारी लेखिका किशोर वयातून बाहेर पडताच पाठीच्या दुखण्यामुळे शारीरिकदृष्ट्या अगतिक व मनाने दुःखी झाली. लहान वयामध्येच लेखिकेने नियतीशी लढा देऊन अपंगत्वाशी संघर्ष केलेला आहे. जन्मतः अपंग नसणारी लेखिका प्री-डिग्रीमध्ये पेशंट झालेली आहे. कोणी स्वप्नातही अशा आजारपणाचा विचार करू शकत नाही. ते भोग लेखिकेच्या वाट्याला लहान वयामध्येच भोगावे लागलेले आहेत. नियतीबरोबर, जगाबरोबर, समाजाबरोबर संघर्ष करणे ही वेगळी गोष्ट आहे. पण लेखिकेने स्वतःशी, स्वतःच्या अपंगत्वाशी केलेला संघर्ष हा अपघाती आहे.

सोशिक स्वभावाच्या लेखिकेला दुखणे जाणवले तरी बऱ्याच वेळा घरी न सांगण्यामुळे या दुखण्याला लेखिका एकटीच सामोरे गेलेल्या आहेत. बऱ्याच वेळा दुखणे जाणवते हे सांगितले तर पेपरला जाऊ दिले जाणार नाही. मग आपणच सर्वांपेक्षा कमी शिक्षण घेतलेल्या राहू, ही कल्पना लेखिकेला अस्वस्थ करते. जिद्दीने परीक्षेचे पेपर देते.

बऱ्याच वेळा शाळेमध्ये खेळामध्ये पडल्याने, दोरीवरील उड्यामारताना पडल्याने, मैत्रिणींबरोबर असताना दुखलेले लेखिका एकटीच सहन करते. घरातील लोकांना सांगण्यात लेखिकेचा सोशिक स्वभाव व खेळ-शिक्षणाची ओढ यामुळे लेखिकेने आपले दुखणे इतरांपासून लपविले आहे, वाढविले आहे. संकोची वागणे लेखिकेच्या आजारपणाला बऱ्याच प्रमाणात कारणीभूत आहे असे वाटते. या सर्व वेदनांवरती औषध, इंजेक्शन, शॉक असे उपचार करूनही लेखिकेचे पाठीचे दुखणे थांबलेले नाही.

लेखिकेच्या पाठीच्या दुखण्यामध्ये लेखिकेबरोबर लेखिकेच्या कुटुंबातील लोकांनाही या मोठ्या संकटाला व संघर्षाला सामोरे जावे लागलेले आहे. दवाखान्याचा होणारा खर्च यामुळे कुटुंबातील लोकांना होणारा त्रास लेखिकेला पहावत नसे. हा त्रास बघून बऱ्याच वेळा लेखिका आपल्या वेदना लपवते. डॉक्टरांनी उपचार करून सांगितले की, हा आजार सायकॉलॉजिक आहे. त्यामुळे यांना सायकियॅट्रिस्टला दाखवण्यास सांगितले. तेव्हा लेखिका खूप रडते. आपले दुखणे, वेदना कोणी समजून घेऊ शकत नाहीत. त्यामुळे डॉक्टरने केलेल्या प्रयत्नांतून लेखिकेला आपले कमरेपासूनचे शरीर दगडासारखे असलेले जाणवते. या प्रसंगानंतर तर लेखिका शरीराबरोबर मनानेही खचते.

लेखिकेला कमरेपासून खाली शरीराला संवेदना नाहीत या मोठ्या संकटाला सर्व कुटुंबिय लोक आणि लेखिका सामोरे जाते. तरीही मनामध्ये कुठेतरी कमरेखालील शरीर सचेतन होईल याची आशा सर्वांना होती आणि लेखिका पूर्ववत चालू लागेल असा सर्वांचा समज होता. पण लेखिकेचा एक मणका चेपलेला आणि त्यामुळे मज्जारज्जूवरती एक गाठ आलेली एक्स-रे मध्ये दिसल्याने त्यावरती लगेच उपचार केला पण त्याचा काहीही उपयोग झाला नाही. लेखिकेच्या कमरेपासून शरीराला संवेदना आलेल्या नाहीत. त्यामुळे लेखिकेला एकांतात अनेक वेळा रडून दुःख व्यक्त करावे लागते. ऑपरेशनवेळी झालेल्या मरणप्राय वेदना लेखिकेने सहन केल्या, यापेक्षा मरण आले तर घरातील लोकांना तरी त्रास होणार नाही, असे लेखिकेला वाटते.

पाठीच्या दुखण्याने हैराण असताना लेखिकेला स्वतःचे शारीरिक विधी करण्यासही खूप प्रयास पडत असत. संवेदनहिनता आल्यामुळे अेशाळवाणे प्रसंगही उद्भवत. पाठीचे दुखणे वाढल्याने पायाच्या असंबंध हालचालीवर या दुखण्याचा परिणाम झाल्याने यूरिनवरतीही त्याचा परिणाम झाला तेव्हा लेखिकेला यूरिनचे भान नसल्याने

अनेक अडचणी आल्या. नंतरनंतर लघवी, संडासलाही जाण्यास लेखिकेला अवघड होऊ लागले. उठता बसता असह्य वेदनेला सहन करत. काही काळाने आंघोळ करताना लेखिकेला जाणवे की कमरेच्या वरती भागाला पाणी गरम लागते पण कमरेच्या खालील भागाला कळत नसे की पाणी गार की गरम. या अवस्थेमध्ये शेवटीशेवटी लेखिका पॅराप्लेजिया या आजाराला बळी पडलेली आहे.

पॅराप्लेजिक हा आजार कमरेपासून खाली पूर्ण शरीराला संवेदनाच नाहीत या स्वरूपाचा असल्याने लेखिकेच्या कमरेपासून खाली पूर्ण शरीर दगडासारखे संवेदनाहीन असल्याचे जाणवत होते. लेखिकेला लघवी, संडासवरती नियंत्रण रहात नव्हते. नैसर्गिक विधी केव्हा होतील हे लेखिकेला कळतच नसे. त्यामुळे कपडे भिजत, संडासला झालेली कळत नसे, वास आल्यानंतर स्वच्छता केली जायची. हे सर्व लेखिकेची आई आणि कुटुंबातील लोकांनी केलेले आहे. लेखिकेवरती आलेली संकटे दूर करण्याचा प्रयत्न कुटुंबातील लोकांनी केला, यामुळे लेखिकेची मानसिकता बदललेली आहे. कुटुंबाच्या सहकार्याने लेखिका सावरलेली आहे. दुःख, वेदना आणि दुखणे बरे न होता वाढल्यामुळे येणारे नैराश्य यातून कुटुंबियांचे प्रेम व सहकार्यामुळेच लेखिका सावरली.

लेखिकेच्या आजारपणामध्ये सर्व कुटुंबाला एका मोठ्या संकटातून जावे लागलेले आहे. लेखिकेला आंघोळ घालणे, या कुशीवरून त्या कुशीवर करणे, इकडून तिकडे उचलणे यासारख्या बारीकसारीक गोष्टी इतरांकडून करून घेतल्यामुळे लेखिकेला वाईट वाटे. आपल्यामुळे घरातील लोकांना झालेला त्रास लेखिकेला दिसत होता. लेखिकेला वाटे या आजारपणातून सुटका व्हावी. लेखिका निर्मात्यास प्रार्थना करते की माझ्या पायात संवेदना तरी दे, नाही तर सुटण्यासाठी मरण तरी दे म्हणजे कोणालाच त्रास होणार नाही. काही दिवसांनी लेखिकेला व्हीलचेअर आणतात. व्हीलचेअरमधून लेखिका इकडे-तिकडे फिरू शकते.

आपण आता कायमचे अपंग झालो आहोत हे त्यांना कोणी न सांगता कळते. तिच्या अपंगत्वामुळे ओढवलेले काही प्रसंग कुटुंबियांना त्रास देतात. १९६७ साली झालेल्या भूकंपामध्ये सर्वजण लेखिकेच्या पलंगाजवळ तिला वाचवण्यासाठी गोळा होतात. स्वतः घराच्या बाहेर न पडता लेखिकेचा जीव वाचवण्यासाठी तिलाही बरोबर जाण्यासाठी सर्व एकत्र होतात. यामुळे लेखिकेला वाटते की, मला आलेले अपंगत्व आहे

पण तुम्ही तुमचा जीव वाचवा. भूकंपात कुटुंबियांपैकी कोणाला अपंगत्व आले तर काय करायचे ? आपल्या अपंगत्वामुळे सारे घरदारच अपंग झाले असल्याप्रमाणे लेखिकेस वाटते व या गोष्टीचा तिला मानसिक क्लेश होतो. लेखिकेला देशी औषधपाल्याचे उपचार करताना तेल, गरम पाण्यानं आंघोळ घालून मालिश करायचे होते तेव्हा कुटुंबातील लोक बऱ्याच अडचणींना सामोरे जात. लेखिकेबरोबर एक महिना तेथे राहतात. त्याच गरम पाण्याने आंघोळ घातल्याने लेखिकेच्या पाठीमागील भागाला संवेदना नसलेल्या जागी बरेच फोड येतात आणि हे संवेदनहीन लेखिकेला जाणवत नाही. पण हे दृश्य बघून आईचे डोळे पाण्याने भरतात. ते अश्रू खूप वेळ वहात राहतात, असे अनेक कारूण्यपूर्ण प्रसंग उद्भवतात.

पॅराप्लेजिया आजारामध्ये लघवी-संडासची संवेदना नसल्याने याचा मोठा प्रश्न लेखिकेला सतावत असे. यासाठी प्रवासामध्ये लेखिका अंगाखाली बेडशीटच्या घड्या ठेवत असे. नंतर त्यामध्ये सुधारणा करून चौकोनी उशीचा अन्ना शिवून त्या दोन बेडशीट आणि दोन्हींच्यामध्ये प्लास्टिक ठेवू लागल्या. ज्यावेळी एक बाजू भिजेल त्यावेळी दुसऱ्या बाजूने बदलून ठेवायचे असे करणेही लेखिकेला योग्य वाटत नसे. म्हणून लेखिका साधा कॅथेटर बसवू लागली. साधा कॅथेटर मधूनमधून प्रवासामध्ये निघत असल्यानेही लेखिकेला टेंशन येत असे. या आजारामुळे लेखिकेचे पोट साफ होत नसे. या अडचणी कोणाला सांगायच्या या संकोच्याने लेखिकेने आपल्या मनामध्येच ठेवल्या. दुखण्याने केवळ वेदनाच होत नसत तर त्याबरोबर कोण्डमारा, घुसमट होत असे. लज्जास्पद प्रसंग येत. लेखिका पोट साफ होण्यासाठी गोळ्या खात, काही वेळा त्याचाही परिणाम झाला नाही तर एनिमा घेत, बाहेर प्रवासामध्ये होणारा त्रास थांबवण्यासाठी केलाला हा उपाय. पण याच्यामुळेही लेखिकेच्या शरीरावरती रिअॅक्शन येऊन मोठ्या गांधी उठायच्या. या नवीन संकटाला सामोरे जात अपंगत्वाशी केलेल्या संघर्षातून दुसरेच प्रश्न उभे रहात. एक करता दुसरे संकट उभे अशी संघर्षाची मालिकाच लागलेली असे.

लेखिकेला या अडचणीवेळी बाबूकाकांनी बराच आधार दिला आहे. या सर्व अडचणीतून बाहेर येण्याचा मार्ग दाखवला. नवीन फॉलिस कॅथेटर वापरल्याने लेखिकेचे कपडे भिजणे थांबले आणि लेखिकेची मानसिकता पूर्ण बदललेली आहे. पोट साफ होण्यासाठी डाव्या हातात सर्जिकल हॅण्डग्लोव्हज घालून स्वतःचे पोट स्वतः साफ

करण्यास लेखिका बाबूकाकांच्या मार्गदर्शनाने शिकते. शिकण्यास वेळ लागला तरी लेखिका शिकलेल्या आहेत. त्यामुळे शारीरिक त्रासाबरोबर मानसिक त्रासही कमी झालेला आहे. पण संघर्ष काही संपत नाही. एका जागेवरती जास्त बसल्यामुळे बेडसोअर्सचा त्रास लेखिकेला सहन करावा लागतो. ज्यामुळे झोपता न येणे, कोणाच्या मदतीशिवाय हालचाल न करणे, पालथे झोपून जेवण करणे यासारख्या संघर्षांना तोंड देत लेखिका नोकरी करत असते. नंतरनंतर कॅथरेटरमुळे युरिन इन्फेक्शनचा त्रास लेखिकेला सुरू झालेला आहे. ज्यामुळे युरिन ही रक्तासारखी झालेली आहे. हे मोठे संकट लेखिकेच्या पाठीमागे लागले आहे. कॅथरेटरचा त्रास लेखिकेने खूप सहन केलेला आहे. शारीरिक-मानसिक सहनशीलता, कुटुंबाचे स्नेहपूर्ण सहकार्य व आत्मबळावर हेपेलले आहे.

लेखिका व्हीलचेअरच्या साहाय्याने बाहेरील जगात जातात तेव्हा लेखिकेबरोबर त्यांच्या सहकाऱ्यांनाही लेखिकेच्या अपंगत्वाचा त्रास झालेला आहे. अनेक प्रसंगामधून लेखिकेने मांडलेले आहे. लेखिकेची व्हीलचेअर उचलण्यासाठी, लेखिकेला उचलण्यासाठी कोणी मदतनीस लेखिकेला बरोबर लागते. प्रवासामध्ये अपंगांच्या सीटवरती दुसरे कोणी बसले असले की, त्यांना विनंती करून किंवा न ऐकले तर मोठ्या आवाजात सांगून आपली जाग मिळवावी लागे. प्रवासामध्ये अनेक लोक लेखिकेला व्हीलचेअरमध्ये बघत तेव्हा पूर्वजन्मीच्या पापाबद्दल देवाने दिलेला शाप, असे काही लेखिकेविषयी बोलत. तसेच आपल्या अपंगत्वाशी केलेली उपेक्षा ही लेखिकेची मानसिकता बदलवते. लेखिका व्हीलचेअरमध्ये असल्याने एक नोकरी मिळाली नाही. विद्यापीठाने कॉलेजचा नाकारलेला प्रवेश लेखिकेच्या मनाला त्रास देतो. अशा बऱ्याच संकटांना, संघर्षांना लेखिकेने सामना केलेला आहे.

लेखिकेच्या अपंगत्वामुळे होणारा इतरांना त्रास, स्वतः लेखिकेला होणारा त्रास यामुळे लेखिका स्वतःला मरण मागते. पण लेखिकेच्या पाठीच्या दुखण्यामध्ये आणि पॅराप्लेजिक आजारामध्ये लेखिकेच्या कुटुंबातील लोकांचा लेखिकेला असणारा आधार, पाठिंबा, त्यांचे प्रेम यामुळे शारीरिक अपंगत्व जरी लेखिकेला आले असले तरी मानसिक अपंगत्वाच्या लेखिका शिकार झाल्या नाहीत. हे लेखिकेच्या व्यक्तिमत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणावे लागेल. प्रचंड निराशा, जीवघेण्या वेदना, समाजातील लोकांकडून झालेली उपेक्षा, बरे न होणारे पण वाढतच जाणारे दुखणे यामुळे लेखिकेला मरण बरे वाटले तरी ती

मरण जवळ करण्याचे कोणतेही प्रयत्न किंवा प्रयोग करीत नाही. आत्महत्येचा विचारही तिच्या मनात फिरकत नाही. लेखिकेच्या या भूमिकेतून तिचा जिद्दी व झुंजार स्वभाव स्पष्ट होतो. संकट, अडचणी, दुःख आणि वेदना यापुढे हार मानून लेखिकेने पलायनवाद स्वीकारला नाही. जखमी पण अजिंक्य योद्ध्याप्रमाणे लेखिकेने आपल्या अपंगत्वाशी आणि त्या अनुषंगाने येणाऱ्या सर्व संकट-अडचणींशी झुंज दिलेली आहे. लेखिकेने आत्मबळानेच अपंगत्वाच्या दुर्बिसावर मात केलेली आहे.

५.२ आत्मशोध व जिद्द

‘चाकाची खुर्ची’ या आत्मकथनाच्या लेखिका कु. नसीमा हुरजूक या पॅराप्लेजिक या आजाराच्या पेशंट आहेत. व्हीलचेअरला खिळलेल्या असून ही जिद्द, चिकाटी, आत्मशोध याच्या साहाय्याने स्वतःच्या अपंगत्वावर मात करून इतर अपंगांसाठी झटलेल्या आहेत. असंख्य लोकांमधील काही थोडेच लोक असे असतात जे स्वतःचे वेगळेपण दाखवतात. असे लोक स्वतःची आंतरिक प्रेरणा जागृत करून कार्य करतात व यशस्वी होतात. अशा लोकांमध्ये असणारी जिद्द, चिकाटी त्यांना यशाच्या उंच शिखरावर नेते. आत्मशोध घेऊन इतरांसाठीच जगणारे ही थोर लोक समाजामध्ये पहावयास मिळतात. ‘मी काय करू शकतो?’ ‘मला काय केले पाहिजे?’ या दोनच गोष्टी त्यांना अवगत असतात. अशा थोर लोकांमध्ये नसीमा हुरजूक यांचे नाव अभिमानाने घ्यावेसे वाटते.

प्रत्येकाच्या आयुष्यामध्ये एखादे वळण असे येते की, त्याचे सर्व जीवन बदलून जाते. त्यासाठी कोणत्या एका व्यक्तीचा, काळाचा महिमाही असू शकेल. नसीमा दीदींच्या बाबतीतही असे काही घडून गेलेले आहे ज्याच्यामुळे दीदींचे आयुष्यच बदलून गेलेले आहे. नसीमा दीदींनाही ‘मी कोण?’ सारखे प्रश्न पडताना आपण पाहतो. ‘मी’ चा शोध लागल्यानेच जगाशी संघर्ष सुरू होतो. बालपणापर्यंतचे जीवन जडणघडणीत गेलेले आहे. नसीमा दीदी शाळेत असताना नृत्याच्या कार्यक्रमावेळी फळ्यांचा स्टेज एकदम कोसळला आणि दिदी खाली पडल्या. त्या पडलेल्या दिदी म्हणतात, ‘आमचा नृत्याचा कार्यक्रम आम्ही पूर्ण करणार’ ही जिद्द दिदींच्यात पडून उठल्यावर ही कायम आहे. या जिद्दीने, चिकाटीने दिदी नृत्य पूर्ण करून पहिलं बक्षिस मिळवतात. ही लहान वयातच दिदींच्या अंगी असणारी जिद्द त्यांना बक्षिसास पात्र बनवते.

लेखिका स्वतः स्वावलंबी होण्याच्या अगोदर पूर्णपणे खचलेल्या होत्या. पाठीचे दुखणे सुरू झाल्यानंतर शारीरिक वेदनानी नकारात्मक भूमिका निर्माण झाली. आठवी, नववीपासूनचे पाठीचे दुखणे लेखिकेला पूर्ण खचवते. त्यामध्ये त्यांच्या वडिलांचा झालेला मृत्यू ज्यामुळे लेखिका दुःखातून बाहेर निघणेच शक्य नसल्याने लेखिकेच्या समोर पूर्ण अंधारच निर्माण होतो. यातून कोणताच मार्ग दिसत नसल्याने लेखिका दुःखी होते. अंथरूणाला खिळली असल्याने इतर लोक लेखिकेला दिलासा देण्याचा प्रयत्न करत पण लेखिकेला कोणाचाच दिलासा नकोसा वाटे. लोकही हीनवल्यासारखे वागत त्यामुळे या सर्वांमधून जीवनाविषयी उदासीनता व नकार घेऊन जगणे सुरू झाले.

नसीमा दिदी एवढ्या नैराश्याने घेरलेल्या असताना एका विशिष्ट प्रसंगावेळी वास्तवाचे भान आले व मन संघर्षास सिद्ध झाले. बाबूकाका दिवान हे लेखिकेच्या आयुष्यात एक दूत म्हणून येतात. लेखिकेचे सर्वस्व बदलवून जातात. स्वतः पॅराप्लेजिक पेशंट असणारे बाबूकाका प्रत्येकवेळी नवीन काही लेखिकेला शिकवत असत. अपंग माणूस एवढा उत्साही कसा राहू शकतो यासारखे प्रश्न लेखिकेला शिवून जातात. अनपेक्षित असे बाबूकाका लेखिकेला भेटतात काय, लेखिकेला बदलवतात काय, हे जणू स्वप्नातच घडल्यासारखे वाटते.

लेखिकेच्या आयुष्यात अशा बऱ्याच घटना-प्रसंग येऊन गेलेले आहेत की ज्यामधून लेखिका बरेच काही शिकून घेते. बाबूकाकांनी लेखिकेला आपल्या अपंगत्वावर कशी मात करायची हे शिकवले. शारीरिकदृष्ट्या लेखिकेचे होणारे हाल कमी होत नव्हते. बाबूकाका भेटल्यापासून लेखिकेचे अपंगत्व आटोक्यात आल्यासारखे वाटते. बाबूकाका प्रत्येक संकटावर मार्ग काढतील या मोठ्या आशेवर लेखिका संकटाला सामोरे जाते. लेखिकेला प्रवासामध्ये लघवी-संडासचा होणारा त्रास दूर करण्यासाठी बाबूकाकांनी मार्ग सुचवला आहे. फॉलिस कॅथेटर वापरून लेखिकेचे कपडे भिजण्याचे थांबते, ज्यामुळे लेखिका इतरत्र कोठेही व्हीलचेअरमधून जाऊ शकते. येणाऱ्या प्रत्येक संकटाला कसे सामोरे जायचे याचे ट्रेनिंग बाबूकाकांनी लेखिकेला दिले आहे. ज्यामुळे लेखिका आपल्याला होणारा संडासचा त्रास जो प्रवासामध्ये शरीर संवेदनाहीन असल्यामुळे होत नव्हता किंवा वास आल्यानंतरच कळत असे की संडास झाली. यावरती बाबूकाकांनी लेखिकेला डाव्या हातात सर्जिकल हॅण्डग्लोव्हज घालून स्वतःचे पोट कसे साफ करायचे हे

शिकवले. लेखिकेला सुरुवातीला खूप त्रास झाला. लेखिकेने समज करून घेतला की हे आपणास जमणार नाही. पण प्रयत्न, जिद्द, चिकाटीने हेही काम झालेले आहे. ज्या गोष्टींमुळे लेखिकेला मरण हवे होते असे वाटते. तो त्रास कमी झाल्याने लेखिकेचे मन मोहरले होते.

बाबूकाकांच्या सहकार्याने लेखिका आपले शिक्षण पूर्ण करू शकल्या. लेखिकेला शिक्षणाची असणारी आवड त्या आवडीला मिळालेले घरातल्यांचे सहकार्य, बाबूकाकांची मदत हे लेखिकेला शिक्षण घेण्यास जमेच्या बाजू आहेत. या सर्व गोष्टी लेखिकेला येणाऱ्या प्रत्येक संकटातून मार्ग दाखवतात. लेखिका शिक्षणामध्ये आलेल्या अडचणींना सामोरे गेल्या आणि बी.ए. ला अर्थशास्त्र विषयात ऑनर्स मिळवला. लेखिकेने आपल्या जिद्दीने हे शिक्षण घेतलेले आहे. आपण हे करू शकतो हा आत्मविश्वास बराच यशस्वी करतो. लेखिकेला शिक्षणामध्ये आलेली निराशेचे सावट ही बाबूकाकांनी दूर केले. त्यामुळे लेखिका पदवी संपादन करू शकल्या. विद्यापीठाने शिक्षणास प्रवेश मिळवण्यासाठी निराशा केली. परीक्षेच्या वेळी शिक्षक व्हीलचेअर बघून विचारत कसे झाले, कधी झाले याचा लेखिकेला राग येतो. काहीवेळा शिक्षक स्टाफरूममध्ये लेखिकेला एकटीला बसवून पेपर लिहिण्यास सांगत ज्यामुळे लेखिकेची मानसिकताच बदलली या सर्व गोष्टींवर मात करून लेखिकेने आपली इच्छा पूर्ण केली. यातून बराच आत्मविश्वास वाढलेला आहे.

लेखिकेने काही असामान्य व्यक्तींकडून प्रेरणा घेतल्या. काहींना आदर्श मानले. त्यातील काही भारतीय होते, काही परदेशी, काही मुस्लिम, काही हिंदू त्यांचे आदर्श, प्रेरणा आणि गुणात्मकता भेदातीत होत्या. लेखिकेला बाबूकाकांकडून प्रेरणा मिळाली. तसेच बाबूकाकांनंतर हेलन केलर, हेन्री व्हिस्कार्डी या अपंग लोकांकडून ही प्रेरणा मिळालेली आहे. या दोन व्यक्ती लेखिकेच्या अडचणीच्या वेळी प्रेरक सहकार्य करत असत. यांनीही अपंगत्वावर मात करून मोठे यश संपादन केले. लेखिकेने बेंगलोरला अपंग क्रीडा स्पर्धामध्ये भाग घेऊन यश संपादले. त्याचप्रकारे अनेक आर्मीचे जवान आपले अपंगत्व विसरून खेळताना पाहून लेखिकेला त्यांच्याकडून मिळणारी प्रेरणा तसेच त्या अपंगांच्या चेहऱ्यावरील ते हास्य आपल्या भारतीय अपंगांच्या चेहऱ्यावर बघण्यासाठीचा प्रयत्न लेखिका करते. एकेकाळी एका जागेवरून हालताना लेखिकेला वेदना होत होत्या. त्याच लेखिका व्हीलचेअरमधून क्रीडा स्पर्धा यशस्वी करतात. एवढा

आत्मविश्वास, जिद्द लेखिकेमध्ये बाबूकाकांमुळे आलेली आहे. निराशेकडून आशेकडे, पराभवाकडून संघर्षाकडे, नकाराकडून होकाराकडे, अंधारातून प्रकाशाकडे, अपंगत्वाकडून सक्षमतेकडे उत्तुंग झेपावणारे हे लोकोत्तर व्यक्तिमत्त्व आहे.

लेखिका जेव्हा व्हीलचेअर असूनही इतरांवरती ओझे असल्यासारखे रहायच्या तेव्हा सर्व लोक आपापल्या कामामध्ये असत. पण लेखिकेला कोणतेच काम नसे. लेखिका अपंगत्वामुळे त्यांची कामेही घरातील लोक करत. पण लेखिकेच्या मनाला हे पटत नाही. त्यामुळे लेखिका घरातल्यांना म्हणते की, 'मलाही काम करावंस वाटतं. स्वयंपाक करावासा वाटतो.' हे लेखिकेचे बोल ऐकताच लेखिकेचे बहिण-भाऊ लेखिकेला हाताखाली मदत करून स्वयंपाक घरामध्ये लेखिकेची रवानगी करतात. तेथे लेखिका आपल्याला सहज होईल ते करते. कमी उंचीच्या स्टूलावर ठेवलेल्या स्टोव्हच्या साहाय्याने व्हीलचेअर सांभाळत लेखिकेने पहिले पोहे केले. या गोष्टीमुळे लेखिकेबरोबर घरातील सर्व लोक खुश झाले होते. लेखिकेला झालेली काम करण्याची इच्छा, त्याला जरा चिकाटी धरली की पोहे तयार झाले हे सर्व लेखिकेच्या परिश्रमामुळे घडले.

लेखिका बाबूकाकांच्या सहकार्याने स्वतःची कामे स्वतः करत असत पण आपल्यासारख्या अनेक अपंग आपल्यापेक्षा वाईट परिस्थितीमध्ये जगत आहेत. त्यांना त्या त्रासातून बाहेर काढण्याचे काम लेखिकेने केलेले आहे. अपंगांसाठी प्रशिक्षण केंद्र काढून, कोल्हापूरमध्ये अपंग क्रिकेट सामना घेऊन लेखिकेने बाबूकाकांची इच्छा पूर्ण केली. त्यासाठी अतोनात कष्ट घेतले. स्वतःच्या अपंगत्वामुळे बाजूला ठेवून एकच ध्येय डोळ्यांपुढे ठेवून ते यशस्वी केलेले आहे. लेखिकेची हीच जिद्द त्यांना कोणतेही काम करताना यशस्वी करते. लेखिका जणू जिद्दीने पेटून उठते. त्यामुळे अपंग पुनर्वसन संस्था स्थापन करते. त्यामध्ये येणाऱ्या अनेक अडचणी पार करत लेखिका प्रयत्नांची पराकाष्ठा करून ही संस्था टिकवण्याचा प्रयत्न करते. पण याला वाईट वळण लागल्याने या संस्थेतून लेखिका काढता पाय घेते.

'हेल्पर्स ऑफ दि हॅण्डिकॅप्ड, कोल्हापूर' ही संस्था स्थापन करून आपल्या जिद्दीवरती चालवतात. अपंगांचे संपूर्ण पुनर्वसन करणारी ही संस्था लेखिकेची जणू परीक्षा बघत असे. या संस्थेत लेखिका आपले सर्वस्व ओतून काम करत आणि अपंगांना आपल्याकडून होईल ती सेवा करताना लेखिका आपले सर्वस्व पणाला लावते. लेखिकेमध्ये

जिद्द, आत्मविश्वास, चिकाटी असल्यामुळेच समाजसेविका हा किताब त्यांना मिळालेला आहे.

५.३ वेगळेपण

‘मुलाचे पाय पाळण्यात दिसतात’ अशी जी म्हण आहे ती किती लोकांना लागू होते असे आपणास कु. नसीमा हुरजूक यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा अभ्यास करताना लक्षात येते. यशस्वी व्यक्तीच्या बाबतीत म्हटलेले आहे की, या व्यक्ती बालपणापासून अभ्यासू, कष्टाळू, जिद्दी, खेळकर किंवा अजून काही वेगळेपण त्या व्यक्तीमध्ये असल्याचे आपण ऐकतो. ज्यामुळे त्या व्यक्ती मोठ्यापणी कोणत्या मोठ्या पदावर आरूढ होतात. अगदी याच्याविरुद्ध बाजू अशी की काही व्यक्ती बालपणी कोणताच वेगळेपणा दाखवत नाहीत व मोठ्यापणी ‘स्व’ चा शोध घेऊन एक मोठे यश संपादन करतात. या दोन टोकाच्या गोष्टी नसीमा हुरजूक यांच्या बाबतीत आपण पाहतो. या सर्वांमध्ये एक वैशिष्ट्य हे की बालपणामध्ये कोणतेही वेगळेपण दिसो अगर न दिसो मोठ्यापणी या व्यक्ती यशस्वी झालेल्या आहेत.

नसीमा दिदी या समाजातील इतर स्त्रियांपेक्षा खूप वेगळ्या आहेत. सामान्यातून असामान्याकडे लेखिकेची झालेली वाटचाल ही सर्वांना आश्चर्यकारकच आहे. लेखिकेची असणारी व्यक्तिवैशिष्ट्ये इतरांपेक्षा असणारे वेगळेपण हे मनाचा ठाव घेणार आहे. लेखिकेच्या व्यक्तिमत्त्वाची वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे :-

बंडखोरवृत्तीच्या लेखिका :-

लेखिकेच्या अंगी बंडखोरवृत्ती ही शाळेत असल्यापासूनची आहे. शाळेत घडलेला प्रसंग, त्या प्रसंगाला तोंड देत लेखिका वर्गात बसतात. वर्गात सरांनी काही मुलांना शिक्षा दिली त्या मुलांनी वर्गातील सर्व मुलांना सरांच्या तासाला बसण्यास मनाई केली. सर्व वर्गातील विद्यार्थी बाहेर गेले पण लेखिका त्यांच्या मैत्रिणीबरोबर वर्गातच बसल्या. लेखिकेला वाटते की मी कोणाच्या भानगडीत नाही तर ते लेखिकेच्या भानगडीत का पडतील ? एवढा विचार करून लेखिका कोणालाही न घाबरता वर्गातच बसून राहिलेल्या आहेत. हे त्यांचे धैर्य व निग्रहीपणा आहे.

खेळकर व्यक्तिमत्त्वाच्या लेखिका :-

लेखिकेचा स्वभाव खेळकर आहे. या स्वभावामुळे त्या इतर अपंगांना आनंदात ठेवत.

प्रत्येक अपंग हा लेखिकेच्या सहवासात कधीच कंटाळवाणा असलेला दिसत नाही. लेखिकेने कामावेळी ही वातावरण खेळकर ठेवल्याने कामेही चटकन होतात. त्यामुळे काम करताना वेग येत असे. तसेच अपंगांना कोठे बाहेर ट्रिपला नेले तर तेथेही वातावरण खेळकरच ठेवलेले आहे. ज्यामुळे प्रत्येक अपंग आपल्या घरात जेवढा आनंदी नव्हता तेवढा या लेखिकेच्या सहवासामध्ये लेखिकेच्या बरोबर आनंदी आहे. समुद्रभेटीची सहल ही अपंगांना बरेच काही देऊन गेलेली आहे. प्रत्येक अपंग आपले सर्वस्व हरपून समुद्राच्या पाण्यात खेळत, मौज मजा करत असत. यासहलीचा आनंद घेताना एक बालक लेखिकेला म्हणतो, 'दिदी किती मजा येते या पाण्यात, आम्हाला घरी साध्या पावसाच्या पाण्यात चिखलात आईनं आजपर्यंत एकदाही खेळू दिलं नाही.' अशाप्रकारे बाल मानसशास्त्राचा आधार घेऊन लेखिका बालकांमध्ये वावरतात. आपल्या भोवतीचे वातावरण प्रसन्न व निकोप ठेवण्याचा त्यांचा स्वभाव आहे.

मनमिळावू स्वभावाच्या लेखिका :-

लेखिकेने आपल्या स्वभावाला जणू एक वळणच लावलेले आहे. सर्वांबरोबर आपुलकीने, आपलेपणाने, कोणालाही नाराज न करता, समोरील माणसाचा विचार करून वागताना लेखिकेने प्रत्येक प्रसंगाला तोंड दिले. यासारख्या सवभाव वैशिष्ट्यांनी लेखिकेचे व्यक्तिमत्त्व खुललेले आहे. लेखिका प्रत्येकाबरोबर सामंजस्याने वागलेल्या आहेत. पुण्याला खडकीच्या दवाखान्यात लेखिका उपचार घेत होत्या तेव्हा त्या दवाखान्यात अपंगांबरोबर लेखिका न मोकळेपणाने बोलत असत. त्यांच्या अडचणी जाणून घेवून त्यांना आधार देत असत. एखादे वाईट वागले तरी त्यांच्याबरोबर चांगले वागून त्यालाच त्याची चूक जाणून लेखिका देत असे. इंग्लंडला लेखिका स्पोर्टसाठी गेल्या तेव्हा तेथे अनेक देशातून आलेले अपंग त्यांच्याबरोबर त्यांची भाषा न कळता, इंग्लिश मोडकं तोडकं बोलून लेखिका सर्वांबरोबर हसत खेळत राहतात. कोणत्याही गोष्टीचा गर्व नाही. समोरील व्यक्तीला कधी कमी लेखणे नाही. सर्वांबरोबर प्रेमाने राहणाऱ्या लेखिका आहेत.

निःस्वार्थी वृत्तीच्या लेखिका :-

निःस्वार्थीपणाचे सर्वात मोठे उदाहरण म्हणजे लेखिकेने स्थापन केलेली 'हेल्पर्स

ऑफ दि हॅण्डकॅण्ड, कोल्हापूर' ही संस्था. मनामध्ये कोणताही स्वार्थ न ठेवता फक्त आणि फक्त अपंगांना स्वावलंबी करण्यासाठी त्यांना त्यांच्या पायावर उभे करण्यासाठी लेखिकेने एवढे मोठे कार्य केले. यामध्ये लेखिकेने आपला स्वार्थ बघितलेला नाही. स्वतःच्या नावासाठी, स्वतःच्या प्रतिष्ठेसाठी किंवा स्वतःला काही मिळावे या आशेने लेखिकेने ही संस्था उभी केलेली नाही. मनामध्ये कोणत्याही प्रकारचा अहंकार नाही. त्यामुळे हे कार्य स्वतःच्या स्वप्नांना समर्पित आहे. प्रत्येकाला वयाच्या अशावेळी आपला एक जोडीदार असावा असे वाटते त्या वयामध्ये लेखिकेलाही एखादा जोडीदार निवडता आला असता पण त्यांनी हे केलेले नाही. बाबूकाकांनी जे लेखिकेला काम करण्यास सांगितले ती इच्छा लेखिकेने पूर्ण केली. लेखिका म्हणते, 'मला लग्न करावंस वाटणं अशक्य होतं. स्वतःचंच आयुष्य एक मोठं ओझं असताना हे ओझं कोणावर लादण्याची माझी इच्छा नव्हती' अशा विचाराच्या लेखिका आपले वेगळेपण जपतात. लेखिकेवर प्रेम करणारे अनेक पुरुष होते. लेखिकेच्या बाह्य गोष्टींना, त्यांच्या अपंगत्वातील वेगळेपणाला भाळणारेही अनेक होते. स्वतः लेखिकेला एक महाराष्ट्रीयन तरुण आवडत होता त्याला नकार दिल्यानंतर लेखिका खूप दुःखी झालेल्या आहेत. लेखिकेला वाटे की त्याच्या आयुष्याशी खेळून त्याच्यावर आपले ओझे नको म्हणून त्याला नकार देतात. लेखिकेची एवढी व्यक्तिमत्त्वाची संयत व निग्रही बाजू स्पष्ट होते.

परोपकारी वृत्ती :-

लेखिका आप्पलपोटी नाही. स्वतः पुरते बघायचे आणि दुसऱ्यास त्रास होईल असे वागायचे. असा स्वभाव लेखिकेचा नाही. नेहमी दुसऱ्याचा विचार करत दुसऱ्यासाठीच करण्यासाठी लेखिकेचा जन्म आहे असे वाटते. परोपकारीवृत्ती जोपासून लेखिका इतरांना मदत करतात. इतर अपंगांची गरज, अडचण जाणून त्यांना होईल त्या पातळीवर मदत करणारी लेखिका आहे त्या स्थितीत हातातील काम टाकून इतरांसाठी लेखिका झटत असते. लेखिकेच्या स्वतःच्या कमाईचा पहिला पगार त्यांनी इतर अपंगांच्या गरजा भागवण्यासाठी दिला. अनेक गरजवंतांना आपल्या पगारातून पैसे देऊ करत असत. इतर अपंगांना मदत होईल म्हणून झोपूनच क्रोशाने रूमाल विणून ते रूमाल विकून त्याचे आलेले पैसे इतर अपंगांच्या फीचे पैसे, अपंगांना कुबड्या यासारख्या गोष्टींमध्ये लेखिका परोपकार करते. वैयक्तिक स्वतःच्या पगारातून जेवढी होईल तेवढी मदत लेखिका करते. केवळ पैशाच्या रूपानेच नव्हे तर एखाद्यासाठी पदार्थ करून आणणं, एखाद्यासाठी

चार ठिकाणी शब्द टाकणं, एखाद्यासाठी वाट पहाणं, उपाशी राहणं, जागरण करणं, एखाद्याची सेवा करणं, एखाद्यासाठी स्वतः माघार घेऊन त्याला संधी देणे यातून यांची परोपकारी वृत्ती दिसून येते.

स्वाभिमानी स्वभाव :-

लेखिकेच्या स्वभावाचे वैशिष्ट्य हे की त्या खूप स्वाभिमानी आहेत. कोणापुढे त्यांना हात असे पसरायला आवडत नाही की एखाद्याला विनंती करायला आवडतं. कारणाशिवाय कोणापुढे नमताना लेखिका दिसत नाही. पण लेखिकेचा काही प्रसंगांमध्ये स्वाभिमान दुखावलेला आहे. लेखिकेला रोटरी, लायन्स क्लबकडून व्हीलचेअर मोफत मिळत होती पण लेखिकेला हे आवडले नाही. कोणाकडून असे मोफत मिळते म्हणून घ्यायचे नाही. अशा प्रसंगांमध्येच लेखिकेचा स्वाभिमानी स्वभाव दिसून येतो. लेखिका जवळ आहे त्याच्यातच समाधान मानतात. एखाद्याकडून मदत घेतानाही लेखिकेला संकोच वाटतो. लाचारी त्यांच्या स्वभावात नाही. त्यांच्या मनाची समृद्धता त्यांना उदार बनवते तितकीच स्वाभिमानताही लेखिकेला कणखर बनवते.

धर्मभावना किंवा धर्म प्रदर्शनापासून दूर असणाऱ्या लेखिका :-

धर्माविषयी लेखिकेचे काहीही लेणे-देणे नाही. त्यांनी धर्माविषयी कोठे प्रतिक्रिया व्यक्त केलेल्या दिसत नाहीत. लेखिका सर्वधर्मसमभाव या वृत्तीने राहतात. कोणत्याही धर्माविषयी आपले मत मांडण्याचा किंचितही प्रयत्न लेखिकेने केलेला दिसत नाही. लेखिका स्वतः मुस्लिम धर्माच्या असूनही त्यांनी काही अपवादात्मक प्रतिक्रिया आपल्या धर्माविषयी दिल्या आहेत. जसे की, 'मुस्लिम धर्मात सातवीनंतर वयात आल्यानंतर नाचणं हे वाईट समजलं जातं.' लेखिकेची आई त्यांना धर्माचे धडे देत होती. लेखिका सातवीत होत्या तेव्हा आई म्हणत 'आता तुम्ही लहान नाही. नाचात भाग घ्यायचा नाही.' तेव्हा लेखिकेने आपली प्रतिक्रिया मांडली की, 'आमच्या जातीत स्त्रियांनी नाचणं वाईट समजलं जातं.' त्याचबरोबर लेखिकेची मोठी बहिणही या सर्व धर्माच्या कचाट्यातून गेलेली आहे. 'माझ्या मोठ्या बहिणीची सातवीनंतर मोठी झाली म्हणून शाळा बंद केली' असे लेखिका म्हणतात. धर्म-जात आपल्या कार्यात आणून लेखिकेला आपल्या कार्याची सीमा मर्यादित ठेवायची नव्हती. लेखिकेच्या संस्थेत अनेक वेगवेगळ्या जाती-धर्माची मुले आहेत. पण लेखिकेच्या वागण्यात कधीच त्या अपंग मुलांसाठी दुजाभाव नसतो. अनेक

जाती-धर्माच्या मुलांना आपल्या मायेचे छत्र दिल्याने सर्व एका छताखाली एकत्र नांदताना लेखिकेला आनंद होत असतो.

गुणग्राहक वृत्ती :-

लेखिकेला अगणित व्यक्ती भेटल्या. त्यांच्यात जे चांगले दिसले त्याकडे लेखिकेचे लक्ष वेधले. कोणत्याही चांगल्या गुणात्मकतेचे त्यांनी कौतुक केले. गुणग्राहक वृत्तीने आज लेखिकेने त्यांच्या यशाच्या शिखरावर नेलेले आहे. चांगल्याची स्फूर्ती जेथून मिळते तेथून लेखिका घेतात आणि त्यापासून पुढे जाण्याचा प्रयत्न करता. बाबूकाका, हेलन केलर, हेन्री व्हिस्कॉर्ड्डी यासारख्या थोर लोकांकडून तसेच अनेक लहान-मोठे अपंग ज्यांच्यापासून आपल्याला बरेच काही शिकायला मिळते असे लेखिकेला वाटते. त्यांच्याकडून लेखिका बरेच काही शिकतात. स्पोर्टमध्ये अनेक आर्मीचे जवान व्हीलचेअरच्या साहाय्याने अप्रतिम खेळ खेळतात. त्यांच्याकडून लेखिका प्रेरणा घेतात. आपल्या भारतातील अपंगांना असे स्वावलंबनाचे जीवन कसे जगावे हे शिकवून त्यांना स्वावलंबी बनवताना लेखिका रात्रीचा दिवस करतात.

शोधक दृष्टीच्या लेखिका :-

लेखिकेची दृष्टीही शोधक आहे. यामध्ये त्यांनी अनेक अपंगांना त्यांच्या अपंगत्वातून बाहेर काढले. त्यांना स्वतःच्या पायावर उभे करताना त्या अपंगांमध्ये काही असे गुण आहेत की, त्या सुप्तगुणांमुळे अनेक अपंग चांगल्या प्रकारचे जीवन जगत आहेत. काही अपंगांनी आपली बुद्धी, शक्ती वापरून अपंगांसाठी अनेक प्रकारची साधने बनवलेली आहेत. अनेक अपंगांनी प्रशिक्षण घेऊन वेगवेगळ्या उपयोगी गोष्टी केलेल्या आहेत. ज्यामुळे अपंगांचे पुनर्वसन होण्यासाठी मदत झालेली आहे. लेखिकेने ज्या तन्मयतेने आपल्या वसतीगृहात प्रवेश दिला त्या तन्मयतेने अपंग आपले वेगळेपण दाखवतात. लेखिकेची शोधक दृष्टीच अपंगांना एकत्र नांदवताना त्यांना हसत खेळत ठेवते.

कर्तव्यकठोर व्यक्ती म्हणून लेखिका :-

लेखिका आपल्या कामाशी प्रमाणिक आहेत. त्यांनी आपल्या कुटुंबाप्रती, आपल्या संस्थेप्रती, आपल्या कार्याप्रती कधीच तडजोड केलेली नाही. जे काम त्यांना वाटते ते काम

त्यांनी कोणत्याही परिस्थितीमध्ये केलेले आहे. त्याच्यामध्ये कोण व्यक्ती, कोण संस्था, कोणती वेळ आडवी येऊ शकली नाही. कोणत्याही गोष्टीचा मुलाहिजा न ठेवता लेखिका काम करतात. कुटुंबातील लेखिकेची असणारी कर्तव्ये, संस्थेमध्ये असणाऱ्या संघटक, मैत्रीणीमध्ये असणारी मैत्री यामध्ये कर्तव्यात कोठेच त्या चालढकल करत नाहीत. एक प्रकारचा शिस्तप्रिय स्वभाव लेखिकेचा आहे. या शिस्तप्रिय स्वभावामुळे अडचणींच्या अवस्थेमध्ये असल्यातरी एखाद्याने टाकलेली जबाबदारी, एखादे काम, इच्छा, लेखिका पूर्ण करत. काम करण्यामध्ये लेखिकेची असणारी अतिविशाल तन्मयता येथे दिसून येते. कोणतेही काम घेतलेले यशस्वी करायचेच ही जणू प्रतिज्ञाच लेखिकेने घेतलेली आहे. कर्तव्यकठोर अशा लेखिका आपल्या कार्याशी प्रामाणिक राहिल्यानेच आजपर्यंत एवढे प्रचंड कार्य झालेले आहे.

नृत्यात असणारी रूची :-

लेखिकेला बालपणापासून नृत्याची आवड आहे. ही आपली आवड लेखिका बालपणी प्रत्यक्षात पूर्ण करत असत. शाळेतील कार्यक्रमांमध्ये लेखिकेने नृत्य करून आपली इच्छा पूर्ण करत असत. शाळेतील कार्यक्रमांमध्ये लेखिकेने नृत्य करून आपली इच्छा पूर्ण केलेली आहे. बालपणी घरातून विरोध होत असताना लेखिका नृत्य करत असत. आज लेखिकेला दुसऱ्या कोणाचे नृत्य बघताना आपणही नृत्य करावे असे वाटते. नांदेडला असताना इंद्रधनुष्याच्या सात रंगांवर आधारलेल्या गीतावरील नाचात लेखिकेने भाग घेऊन बक्षीस मिळवलेले आहे. त्याचबरोबर जयसिंगपूरला गॅदरिंगच्या वेळी नाचाच्या स्पर्धेत भाग घेतला आणि पहिलं बक्षीस मिळवले आहे. 'मुरली की धून सुन राधा बोले' या गीतावर लेखिकेने नाच पूर्ण केलेला आहे. लेखिकेला नृत्याची आवड असूनही त्यांना ती अपंगत्वामुळे जपता आली नाही याचे लेखिकेला वाईट वाटते.

खेळाविषयी असणारी आवड :-

लेखिकेला बालपणापासूनच खेळाची आवड आहे. शाळेत, कॉलेजमध्ये असताना लेखिका खेळामध्ये सहभागी होत असत. नंतर अपंगत्व घेऊनही आपली आवड जपत असत. पराकोटीचे अपंगत्व आले असतानाही बेंगलोरला लेखिका खेळलेल्या आहेत व चॅम्पियन ठरलेल्या आहेत. नंतर लेखिकेने मुंबईला अचूक भालाफेक, व्हीलचेअर रेस, गोळा फेक, थाळी फेक, टेबल टेनिस खेळ खेळले आणि त्यामध्ये सर्वात प्रथम बक्षीस मिळवले.

एवढे खेळ खेळल्यानंतर लेखिकेचा आत्मविश्वास वाढलेला आहे. त्यामुळे नंतर लेखिका 'स्टॉक मेडव्हिले गेम्स' साठी इंग्लंडला जाऊन आल्या. त्यामध्ये टेबल टेनिस खेळल्या पण हरल्या. लेखिकेला हरल्याचं वाईट वाटले नाही. खेळायला मिळाले याचाच आनंद झालेला आहे. अशा वेगवेगळ्या प्रकारे लेखिका आपली खेळाविषयी असणारी आवड जपतात. आपण खेळामध्ये मिळवलेले प्राविण्य लेखिकेने स्वतःजवळ ठेवलेले नाही. आपल्यासारख्या इतर अपंगांना खेळतं केलं. त्यांना क्रीडा स्पर्धांमध्ये भाग घेण्यास प्रवृत्त केले. 'तुमच्यात काही कमी नाही' म्हणून त्यांना मानसिक दृष्ट्या समजून घेऊन त्यांना प्रोत्साहित करून अपंगांचा क्रिकेट सामना घेऊन इतर लोकांना दाखवून दिले की अपंग ही काही नवलाईचे करू शकतात हे दाखवलेले आहे. लेखिका खेळामध्ये चॅम्पियन आहेत हे कोणाला सांगावे लागणार नाही ते दिसतेच.

संकोची वृत्तीच्या लेखिका :-

लेखिकेचा स्वाभिमानी स्वभाव आहे. त्याचबरोबर लेखिकेच्या स्वभावामध्ये संकोची वृत्तीही अधूनमधून डोकावताना दिसते. कोणापुढे न झुकण्याची वृत्ती आहे. त्याचबरोबर कोणाला एखादी गोष्ट कशी सांगायची किंवा एखाद्याला ती कशी वाटेल याचाच विचार लेखिकेकडून जास्त झालेला आहे. लेखिकेला बी.ए. ला ऑनर्स मिळाला याचा आनंद झाला तेव्हा मोठ्या भावंडांप्रमाणे पदवीदानाचा गाऊन घालून फोटो काढून घेण्याची इच्छा होती. पण लेखिकेच्या संकोची स्वभावामुळे इच्छा बोलून दाखवली नाही. एखादी गोष्ट घरातील लोकांना आवडणार नाही. म्हणून ती सांगण्यास लेखिका संकोच धरतात. पुण्याला खडकीच्या दवाखान्यात लेखिका होत्या तेव्हा डॉक्टरांनी लेखिकेला पोहणे शिकवण्याची व्यवस्था केली. पण त्या जागी पुरुष लोक असल्याने आणि तोकडा स्वीमिंग ड्रेस घालून पुरुषांबरोबर पोहणे आणि पोहायला शिकणं लेखिकेच्या मनाला पटत नव्हते. येथेही लेखिकेच्या संकोची वृत्तीमुळे पोहण्याची इच्छा अपूर्णच राहिली. अशी वेगवेगळी वैशिष्ट्ये लेखिकेच्या स्वभावात आहेत.

दुरितांचे तिमीर जावो :-

लेखिकेने 'दुरितांचे तिमीर जावो' ही वृत्ती आपल्या नसानसात भिनवलेली आहे. त्याचमुळे एवढे मोठे कार्य त्या करू शकल्या. प्रत्येक अपंगांचे दुःख दूर करण्याचा प्रयत्न

लेखिकेने केलेला आहे. त्यांनी अनेक गोष्टींच्या माध्यमातून अपंगांना आधार दिलेला आहे. मानसिक, शारीरिक दुःख दूर करण्याचा प्रयत्न लेखिकेकडून झालेला आहे. त्या दुसऱ्याचे दुःख ते आपले समजून त्याच्यावर इलाज करतात. वेगवेगळे मार्ग हाताळून अपंगांना स्वावलंबी लेखिकेने बनवले आहे.

लेखिका आपल्या सहकाऱ्यांमध्ये मैत्रभाव टिकवतात. एवढ्या उच्च पातळीवर लेखिकेचे विचार केल्याने एवढा मोठा नात्यातील भाव येथे दिसलेला आहे. त्याचप्रकारे लेखिकेच्या स्वभावातील निर्लेप स्वभाव हे एक वैशिष्ट्य आहे. अशा वेगवेगळ्या गुणवैशिष्ट्यांनी लेखिकेचे व्यक्तिमत्त्व घडलेले आहे. लेखिकेचे वेगळेपण अशा वेगवेगळ्या स्वभाव वैशिष्ट्यांनी बहरलेले आहे.

५.४ मिळालेले मान-सन्मान

‘हेल्पर्स ऑफ दि हॅण्डिकॅप्ड, कोल्हापूर’ या संस्थेच्या संस्थापिका व संचालिका कु. नसीमा हुरजूक यांच्या कार्याची महती सर्वत्र पसरलेली आहे. लेखिका या पॅराप्लेजिक पेशंट असताना इतर अपंगांसाठी स्वतःचे सर्वस्व झोकून देऊन काम करतात. लेखिकेच्या जिद्दीने, आत्मविश्वासाने, प्रेमाने ‘हेल्पर्स’ ही संस्था उभी राहिली. एवढे पराकोटीचे कष्ट लेखिकेने या संस्थेसाठी घेतले. याला कशाचीच तोड नाही. शाळेत असताना क्रीडा व नृत्यात आवडीने सहभागी होणाऱ्या लेखिकेने जे प्राविण्य मिळविले. त्यात त्यांना अनेक बक्षीसे मिळाली. बक्षीस मिळविण्याचे सातत्य आजही कायम आहे.

लेखिकेने वैयक्तिक बरेच पुरस्कार मिळवले. त्याचबरोबर ज्या संस्थेसाठी लेखिकेने जे अमाप परिश्रम घेतले त्या संस्थेलाही अनेक पुरस्कार मिळाले आहेत. लेखिकेने एवढे कार्य केले ते कोणत्याही पुरस्कारासाठी नाही तर आपण जी स्वप्ने बघितली ती स्वप्ने वास्तवात आणण्यासाठीचा हा प्रयत्न आहे. संस्थेला जेव्हा एखादा पुरस्कार मिळतो तेव्हा पुढील काम करण्यास लेखिकेला अधिकच उत्साह येतो.

मिळालेले मान-सन्मान व पुरस्कार

- १) १५ ऑगस्ट १९८६ मध्ये दिल्लीचे तत्कालीन मा.ले. गव्हर्न श्री. एच.एल. कपूर यांच्या हस्ते हॅण्डिकॅप्ड वेल्फेअर फेडरेशन, नवी दिल्ली यांच्यातर्फे दिला जाणारा 'राष्ट्रीय पुरस्कार' प्रदान.
* पुरस्काराचे स्वरूप : रोख रू. १,०००/- व मानपत्र.
- २) ७ जानेवारी १९९१ रोजी कै. एम.एन. आगाशे व श्रीमती एल.एम. आगाशे ट्रस्टतर्फे 'लक्ष्मी मोरेश्वर पुरस्कार' प्रदान.
- ३) १९९२ मध्ये झोनता क्लब मुंबईतर्फे 'प्रोत्साहन पुरस्कार' प्रदान.
- ४) छात्र कला मंच पन्हाळा, कोल्हापूर यांचा 'प्रेरणा पुरस्कार' प्रदान.
- ५) ९ मार्च १९९३ रोजी सहयोग फौंडेशन मुंबईतर्फे
* सहयोग सन्मानचिन्ह व रू. ११०००/- राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे हस्ते देऊन गौरव.
- ६) १९९६ मध्ये प्रतिष्ठेचा मानला जाणारा इचलकरंजीच्या फाय फौंडेशनचा पुरस्कार तत्कालीन मुख्यमंत्री मा.श्री. मनोहर जोशी, महाराष्ट्र राज्य यांचे शुभ हस्ते प्रदान.
* पुरस्काराचे स्वरूप : रू. १५०००/- व सन्मानचिन्ह.
- ७) ८ फेब्रुवारी १९९७ रोजी विश्वनाथ महाराज रूकडीकर ट्रस्टतर्फे 'आनंदी माऊली' पुरस्कार श्रीमती माई पेंढारकर यांच्या शुभ हस्ते प्रदान.
* पुरस्काराचे स्वरूप : रोख रू. २०००/- व मानचिन्ह.
- ८) कोल्हापूर महिला उद्योजिका पुरस्कार १९९८-९९.
* पुरस्काराचे स्वरूप : रोख रू. ५०००/-
- ९) २ नोव्हेंबर १९९९ रोजी 'सावित्रीबाई फुले पुरस्कार' उत्थान संस्थातर्फे यमनापूर, बेळगाव (कर्नाटक राज्य).
* पुरस्काराचे स्वरूप : रोख रू. १०००/- व मानचिन्ह.
- १०) ९ फेब्रुवारी १९९९ रोजी 'बाया कर्वे पुरस्कार' महर्षी कर्वे स्त्री शिक्षण संस्था, पुणे यांचेकडून प्रदान.
* पुरस्कार स्वरूप - रोख रू. ११०००/-, स्मृतीचिन्ह व शाल.

- ११) 'संघर्ष सन्मान पुरस्कार' मुक्तांगण व्यसनमुक्ती केंद्र, पुणेतर्फे १० फेब्रुवारी १९९८ (कै. डॉ. अनिता अवचट यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ) प्रदान.
- १२) अपंग कल्याणकारी संस्था, वानवडी, पुणे यांचेकडून १० डिसेंबर २००० रोजी 'अपंग कल्याणकारी - सेवा पुरस्कार' मा. ना. लालकृष्ण अडवाणी, तत्कालीन गृहमंत्री, भारत सरकार यांच्या शुभहस्ते प्रदान.
- १३) 'वनिता समाज' दादर यांचेकडून गौरव पुरस्कार २००१ समाजसेवा. दि. १९ जानेवारी २००१ रोजी. मा. श्रीमती ललीता गुप्ते, आय.सी.आय.सी.आय. बँकेच्या जॉईंट मॅनेजिंग डायरेक्टर आणि चिफ ऑपरेटींग ऑफिसर यांच्या शुभहस्ते प्रदान.

* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. १५०००/- व मानपत्र.

- १४) मुस्लिम सत्यशोधक मंडळ, मुंबई यांचेकडून दि. ३ मे २००१ रोजी 'हमीद दलवाई' पुरस्कार प्रदान.
- १५) मराठी ग्रंथालय पुणे यांच्याकडून दि. ८ मे २००१ रोजी 'मातृस्मृती' पुरस्कार देवून गौरव.

* पुरस्कार स्वरूप - रोख रू. १५००/- व मानचिन्ह.

- १६) सामाजिक न्याय तथा सबलीकरण मंत्रालयाकडून सन २००१ सालासाठीच्या 'रोल मॉडेल' हा पुरस्कार ०३ डिसेंबर रोजी दिल्ली येथे तत्कालीन उपराष्ट्रपती श्री. कृष्णकांत यांच्या हस्ते प्रदान.
- १७) 'जनसेवा पंढरीनाथ पुरस्कार' दि. १० जून २००२ रोजी शिरोळा येथील कै. श्रीपती माने स्मृती विचारमंच व कृष्णामाई सहकारी पाणीपुरवठा संस्थेच्यावतीने देण्यात आला.
- १८) २७ जून २००२ रोजी सांगली येथील विष्णूदास भावे नाट्यमंदिरामध्ये श्रीमती विजयसिंहराजे पटवर्धन व उद्योगपती प्रविणशेठ लुकड यांच्या हस्ते 'डॉ. हेडगेवार सेवा पुरस्कार' सन्मानित.

* पुरस्काराचे स्वरूप - रोख रू. १,००,०००/- व मानपत्र.

- १९) ११ सप्टेंबर २००२ रोजी शारदा ज्ञानपीठम्, पुणे यांचेवतीने ऋषीतुल्य पुरस्काराने गौरव.
* पुरस्कार स्वरूप : मानपत्र, मानचिन्ह, शाल व श्रीफळ.
- २०) दि. १८ सप्टेंबर २००२ रोजी सामाजिक क्षेत्रातील कार्यविषयक श्री. बसवेश्वर को-ऑप. क्रेडीट सोसायटी, कोल्हापूर यांचेकडून 'बसव' पुरस्कार प्रदान.
* पुरस्कार स्वरूप : मानपत्र, मानचिन्ह, शाल व श्रीफळ.
- २१) दि. ९ डिसेंबर २००२ रोजी पोलंडचे राजदूत मॅटेक मोटोन यांचे हस्ते नासिओ, मुंबई यांचेकडून 'बी.जे. मोदी फाउंडेशन पुरस्कार' प्रदान.
* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. ५०००/- व मानपत्र.
- २२) १३ एप्रिल २००२ रोजी अनुराधा स्वरूप प्रतिष्ठान, कोल्हापूर यांचेवतीने 'महिला गौरव पुरस्कार' प्रदान. हस्ते मा. दादासाहेब सांगवडेकर.
* पुरस्कार स्वरूप : मानचिन्ह, शाल व श्रीफळ.
- २३) दि. १७ फेब्रुवारी २००३ रोजी कोल्हापूर येथे मुख्यमंत्री मा.श्री. विलासराव देशमुख यांच्या शुभहस्ते 'कोल्हापूर भूषण' पुरस्कार देण्यात आला.
* पुरस्कार स्वरूप : मानचिन्ह, शाल व श्रीफळ.
- २४) 'Women in Social Work - Excellence 2003' हा सद्गुरू ग्यानानंद राष्ट्रीय पुरस्कार मानवसेवा धर्मसंवर्धिनी ट्रस्ट, चेन्नई यांचेद्वारा प्राप्त. हस्ते मॅगसेस पुरस्कार विजेत्या पद्मश्री महर्षी शांता सिन्हा.
* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. ५००००/- व रजतपत्र.
- २५) दि. १६ मार्च ००३ रोजी चेन्नई येथे 'केविन केअर ऑबिलिटी पुरस्कार' राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोगाचे अध्यक्ष न्यायमूर्ती मा. ए.एस. आनंद यांच्या हस्ते प्रदान करण्यात आला.
* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. १,००,०००/- व स्मृतिचिन्ह.
- २६) दि. ११ एप्रिल २००३ रोजी तिरंगा क्रिडा मंडळ पट्टणकोडेली, हातकणंगले येथे 'आधार' विशेष गुणगौरव पुरस्कार.
* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. ५०००/- सन्मानपत्र, शाल व श्रीफळ.
- २७) दि. २८ ऑगस्ट २००३ रोजी 'जानकीबाई आपटे समाजसेविका' पुरस्कार मा.श्री. मोहन जोशी व मा. श्रीमती सुमित्रा भावे यांच्या हस्ते प्रदान
* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. ५०००/- सन्मानपत्र, शाल व श्रीफळ.

२८) दि. २८ जानेवारी २००४ रोजी 'स्व. सौ. कमलाताई जामकर दर्पण' पुरस्काराने गौरविण्यात आले.

* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. ५०००/- स्मृतिचिन्ह व मानपत्र.

२९) दि. २८ फेब्रुवारी २००४ रोजी 'श्रीमती राजमती नेमगोंडा पाटील जनसेवा पुरस्कार' जेष्ठ समीक्षक प्रा. म.द. हातकणंगलेकर यांच्या हस्ते प्रदान.

* पुरस्कार स्वरूप : रोख रू. २५०००/- व प्रमाणपत्र

३०) दि. ३ एप्रिल २००४ रोजी 'महावीर सेवा पुरस्कार' डायरेक्टर, सन्मतीतिर्थ डॉ. नलिनी जोशी यांच्या हस्ते प्रदान.

३१) दि. २५ डिसेंबर २००४ रोजी न्यायमूर्ती रामशास्त्री प्रभुणे प्रतिष्ठान यांच्यावतीने क्षेत्र माहुली येथे 'सामाजिक न्याय पुरस्कार' प्रदान.

* पुरस्काराचे स्वरूप : रोख रू. ५०००/- व मानपत्र व सुवर्णपदक.

३२) दि. १८ मार्च २००५ रोजी थोर समाजसेविका कै. सुलोचना (माई) खेडगीकर यांच्या पुण्यतिथी दिनानिमित्त बीड येथे कै. श्रीमती (माई) खेडगीकर पुरस्कार प्रदान.

३३) दि. १६ मे २००५ रोजी स्व.श्री. छ. राजमाता सुमित्राराजे भोसले यांच्या स्मरण दिनानिमित्त 'कर्तृत्ववान महिला पुरस्कार' मा.ना. विलासरावजी देशमुख यांच्या शुभहस्ते प्रदान करण्यात आला.

* पुरस्काराचे स्वरूप: रोख रू. ११,१११/- व मानचिन्ह.

३४) दि. ८ ऑक्टोबर २००५ रोजी आऊटलूक परिवाराचा 'स्पीक आऊट पुरस्कार' श्रीमती सोनिया गांधी यांचे हस्ते दिल्ली येथे प्रदान.

* पुरस्काराचे स्वरूप : रोख रू. ५०,०००/- व मानचिन्ह.

३५) दि. २ डिसेंबर २००५ रोजी एन.सी.पी.इ.डी.पी., नवी दिल्ली यांचेकडून 'शेल हेलन केलर' पुरस्कार प्रदान.

३६) दि. २४ डिसेंबर २००५ रोजी 'अपंग व्यक्तीच्या सक्षमीकरणासाठी' भारताचे पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग यांचे हस्ते दिल्ली येथे 'फिकी' (Federation of Indian Chambers of Commerce and Industry) पुरस्कार.

* पुरस्काराचे स्वरूप : मानचिन्ह.

- ३७) महाराष्ट्र शासनाद्वारे दिला जाणारा 'सावित्रीबाई फुले पुरस्कार' प्रदान, १० मार्च २००६.
- * पुरस्काराचे स्वरूप : मानचिन्ह व मानपत्र.
- ३८) २७ एप्रिल २००६ रोजी मुंबई दूरदर्शन सहाद्री वाहिनीच्या नवरत्न पुरस्कारमाले अंतर्गत 'रत्नशारदा पुरस्कार' हस्ते डॉ. जगन्नाथ हेगडे.
- * पुरस्कार स्वरूप : मानपत्र, मानचिन्ह.
- ३९) २९ ऑक्टोबर २००६ रोजी दक्षिण भारत जैनसभा, सांगली यांचा 'कर्मवीर भाऊराव पाटील समाजसेवा पुरस्कार'.
- * पुरस्काराचे स्वरूप : मानपत्र, मानचिन्ह
- ४०) दि. १७ जानेवारी २००७ रोजी एस.पी. जैन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट अॅण्ड रिसर्च, मुंबई यांचेकडून सोशल इम्पॅक्ट अॅवॉर्ड प्राप्त.
- * पुरस्काराचे स्वरूप : रू. २५०००/- रोख, मानपत्र, मानचिन्ह

एखाद्या संस्थेला किंवा व्यक्तीला एखाद्या पुरस्काराने सन्मानित केले जाते तेव्हा ते तिच्या कार्याचा गौरव पुढील कार्यासाठी प्रोत्साहन असते. परंतु नसीमा हुरजूक यांना आणि त्यांच्या संस्थेला राज्य पातळीवर, देश पातळीवर इतकेच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय पातळीवर अनेक पुरस्कार मिळाले ते त्यांच्या कार्याची दखल घेऊन यापुढे जाऊन असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही की, पुरस्काराचीच स्पर्धा लागल्याप्रमाणे नसीमा हुरजूक यांच्या संस्थेवर पुरस्कारांचा वर्षाव झाला. या पुरस्कारांविषयी नसीमा हुरजूक नम्र होऊन आपली प्रतिक्रिया नोंदवतात की, "पुरस्कार मला अनेक मिळाले, आनंद झाला तो त्याद्वारे मिळणारी रक्कम संस्थेच्या लाभार्थींच्या उपयोगी पडते याचा. पण पुरस्कार स्वीकारताना संकोच असतो, कार्य सर्वांनी मिळून करायचं आणि पुरस्काराला फक्त मी. पुढे अनेकांना विनंती केली, पुरस्कार संस्थेला द्या, सर्व मिळून स्वीकारतो. तो आनंद काही आगळाच असेल. त्या भाग्याच्या दिवसाची मी वाट पाहत आहे."

वरील प्रतिक्रियेत नसीमा दिदींची नम्रता आहे, कृतज्ञता आहे, कळकळ आहे. त्याहीपेक्षा मोठी आहे संस्थेच्या विकासाची दुर्दम्य आकांक्षा. कारण संस्था उभारण्यासाठी नसीमा दिदींच्या परिश्रमात 'तन-मन-धन' या तिन्ही बाबतीत सोशिकतेने अनेकवेळा

परिसीमा गाठल्याचे प्रसंग आहे. म्हणूनच 'आकांक्षा पुढती गगन ठेंगणे' हे त्यांचे व त्यांच्या संस्थेचे 'जीवन गाणे' झाले आहे.

५.५ एक लोकोत्तर व्यक्तिमत्त्व

समाजामध्ये अलौकिक कार्य करणारे लोक पहावयास मिळतात. त्या लोकांनी समाजासाठी आपले सर्वस्व दिलेले असते. ते लोक आपल्या कार्यामध्ये स्वतःला वाहून घेतात. अशा मोठमोठ्या लोकांमध्ये 'नसीमा हुरजूक' यांचा उल्लेख करावा असे त्यांनी कार्य केलेले आहे. यांच्या कार्याला तोड नाहीच असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही. आपल्याला वाटते त्या गोष्टी करणे सहज साध्य नसतात. त्यात असंख्य अडथळे येतात, संकटे येतात. ती सामान्य नसतात. तरीही त्यांच्यावर मात करून यश मिळवणाऱ्या नसीमा हुरजूक म्हणजे एक लोकोत्तर व्यक्तिमत्त्व आहे. त्या सामाजिक कार्य आपले म्हणून जीव ओतून करतात. त्यांनी स्वप्ने पाहिली. ती स्वप्ने प्रत्यक्षात उतरवण्यासाठी कसोशीने प्रयत्न केले. त्यामुळे एक यशस्वी समाजसेविका म्हणून आज नसीमा हुरजूक यांची ओळख आहे.

नसीमा हुरजूक यांनी आपल्या आत्मकथनात उद्धृत केलेल्या काव्य ओळींमध्ये 'मी' ऐवजी 'आम्ही' येतो. यावरून लेखिकेचे व्यक्तिमत्त्व संस्थामय झाले आहे. मन विशाल झाले आहे.

अश्रूंच्या मग बिंदूबिंदूतून

इंद्रधनू आम्ही नटवू ...

सुख दुःखाचे घेऊन धागे

जीवनपट अमुचा नटवू ...

या कवितेच्या शब्दाशब्दाला अर्थपूर्णता बहाल करणाऱ्या अशा नसीमा दिदी आहेत. त्यांचे व्यक्तिमत्त्व सर्वांना दीपस्तंभासारखे प्रेरणादायी असे भारावून टाकणारे आहे. लेखिकेने एवढे कार्य केले ते आपल्या जीवनात भेटलेल्या आदर्श व्यक्तींचे जीवन समोर ठेवून लेखिकेने आपला देश, समाज आणि त्यातील सन्माननीय व्यक्ती आदरणीय वाटतात, त्यांच्याविषयी आत्यंतिक कृतज्ञता असल्यामुळेच त्यांनी साऱ्या समाजातील अपंग व्यक्तींच्या जीवनाला सक्षम करण्याचे एक मोठे स्वप्न पाहिले ते सत्यात

आणण्यासाठी आपली बुद्धी, शक्ती आणि संपत्ती पणाला लावली.

लेखिकेच्या स्वप्नांना, आकांक्षांना मर्यादा नाहीत. असामान्य यशासाठी असामान्य संघर्ष, असामान्य कष्ट, असामान्य जिद्द असे त्यांचे एकूण जीवित कार्याचे स्वरूप झाले. म्हणूनच लेखिकेचे व्यक्तिमत्त्व लोकोत्तर ठरले आहे. त्यांच्या कार्याला देश, धर्म, जात, लिंग, धनसंपत्ती, कीर्ती यांच्या मर्यादा पडल्या नाहीत. अडचणी दूर करणे, संकटावर मात करणे, नवीन मार्ग शोधणे, नवे प्रयोग करणे यातून त्यांची सृजनशीलता दिसून येते. लेखिकेने ज्या व्यक्तींच्याकडून आदर्श घेतला त्या व्यक्तींना आदर्श मानले आणि त्यांचे पाईक होणेही फार कठीण गोष्ट आहे. लेखिकेने आपणास मार्गदर्शन करणाऱ्यांचे, मदत करणाऱ्यांचे, संकटात साथ देणाऱ्यांचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानले आहेत. एवढ्यावरच त्या थांबल्या नाहीत तर त्यांच्यासमान बनण्यासाठी त्यांनी जीवतोड मेहनत केली आहे. असे लेखिकेचे आगळेवेगळे व्यक्तिमत्त्व आहे.

लेखिकेच्या व्यक्तिमत्त्वाचे काही वेगळेपण दिसून येते. यामध्ये लेखिकेचा धाडसी स्वभाव जो आपल्या ध्येयापासून आपल्याला परावृत्त करत नाही. त्या ध्येय पूर्तीसाठी लेखिकेने केलेली लहानमोठी धाडसेही त्या कामामध्ये यश मिळवतात. लेखिकेचा मनस्वीपणा, संवेदनशील स्वभाव आपल्यालाही हळवे करतो. आपल्या कुटुंबाप्रती, आपल्या कार्याप्रती लेखिकेचे असणारे प्रेम हे आपणास आदर्श वाटते. बाबूकाका दिवान हे आपल्यात काही दिवसांनी दिसणार नाहीत या विचारानेच लेखिकेचे डोळे पाण्याने भरतात. अशा स्वभावाच्या लेखिका सौंदर्यासक्त रसिक आहेत. लेखिकेचे रसिक मन लेखिकेला आनंदी ठेवते. लेखिकेला गाण्यांची असणारी आवड त्यांनी जपली आहे. गाण्यामध्ये लेखिका रमून जातात. प्रत्येक चांगल्या-वाईट अवस्थेमध्ये लेखिकेला या गाण्यांनी बरीच साथ दिली. अशा रसिक लेखिका एखाद्याच्या गायकीलाही चांगलीच दाद देताना दिसतात. असे वेगळेपण घेऊन लेखिका आलेल्या आहेत.

खुदही को कर बुलंद इतना
की हर तकदीर से पहिले,
खुदा बंदेसे खुद पुछे
के बता तेरी रजा क्या है ।

वरील काव्यपंक्ती लेखिकेच्या वडिलांनी सांगितलेले जीवनसुत्र आणि त्यानुसार स्वतःला समर्थ बनवलेले लेखिकेचे व्यक्तिमत्त्व आहे. 'नसीमा' या शब्दाचा अर्थच मुळी 'पहाटेचा वारा' मनाला आल्हाद देणारा, मन प्रसन्न ठेवणारा आहे. त्यामुळे लेखिकेचे व्यक्तिमत्त्वही असेच सर्वांना प्रसन्न ठेवणारे आहे. हळुवार दुसऱ्यांच्या मनात घर करून राहणारे असे आहे. लेखिकेला बघितल्यानंतर कोणालाही हे पटणार नाही की ही व्यक्ती एका मोठ्या आजाराच्या पेशंट आहेत. चेहऱ्यावर कोणतेच नैराश्य न दाखवता सदा हसतमुख, प्रसन्न चेहरा असणारी लेखिका दुसऱ्यांनाही आनंदी ठेवण्याचा प्रयत्न करते.

'हाऊस ऑफ करेज, कॅरेक्टर आणि ह्युमॅनिटी म्हणजेच नसीमा दिदी' असे अनंत दिक्षित यांनी आत्मकथनाच्या प्रस्तावनेत म्हटलेले आहे. अपंगांना नवजीवन देणारी, दुर्दैवी माणसांच्या जीवनात आनंद निर्माण करणारी अशी 'हेल्पर्स ऑफ दि हॅण्डिकॅप्ड, कोल्हापूर' ही संस्था लेखिकेने चालवली. या संस्थेमध्ये अनेक अपंग दुसऱ्यांचा आधार घेऊन आलेले होते. पण आज ते अपंग स्वतःच्या पायावर उभे आहेत. स्वतः चालतात, दुसऱ्यांना चालण्यास मदत करतात. अशी अनेक दृष्ये संस्थेत पहावयास मिळतात. याचे सारे श्रेय लेखिकेलाच जाते. त्यांच्या परिश्रमाला जाते. त्यामुळे जसे प्रत्येक गावात तीर्थक्षेत्र असते, पर्यटन स्थळ असते, तसेच नसीमा दिदी आणि हेल्पर्स ऑफ दि हॅण्डिकॅप्ड, कोल्हापूर ही संस्था म्हणजे एक प्रकारचे शक्तीपीठच आहे.

लेखिकेच्या कमरेखालील भागाच्या संवेदना पॅराप्लेजियामुळे नष्ट झाल्या तरी लेखिकेने स्वतःला सावरून अर्थशास्त्र विषयात बी.ए. पदवी संपादन केलेली आहे. सेंट्रल एक्साईज खात्यात नोकरी मिळवून कार्यालय उपअधिक्षक पदापर्यंत आपली वाटचाल नेली आहे. एवढे करून लेखिका पुढे स्वेच्छानिवृत्ती घेऊन पूर्ण वेळ अपंग पुनर्वसन कार्यामध्ये स्वतःला वाहून घेते. या कार्याच्या परिश्रमाला लेखिकेने घेतलेल्या कष्टाला फळ मिळालेले आहे. ते लेखिकेला, संस्थेला मिळालेल्या पुरस्कारातून लेखिकेच्या सामाजिक कार्याला समाजमान्यता व विश्वमान्यता ही मिळाली आहे हे सिद्ध होते. एक आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील अपंगांसाठी विकास कार्य करणारी दुर्दम्य इच्छाशक्ती असणारी व्यक्ती म्हणूनच नसीमा हुरजूक यांच्याकडे आज जगभरचा समाज पहात आहे. म्हणून नसीमा हुरजूक या लोकोत्तर !

‘सुख दुःखाचे घास दे
परि पचवायची शक्ती दे
पराभवाचे घाव झेलता
हसवायची युक्ती दे’

आभाळ कवेत घेण्यासाठी झोपावणाऱ्या या चाकाच्या खुर्चीला भेट दिली की उमगते जगायचे कसे. लेखिकेने भोगाव्या लागणाऱ्या शारीरिक, मानसिक दुःखाबद्दल कोणाला दोष दिला नाही. अपायाला उपाय समजला, आव्हान समजले. त्याच्या व्यक्तिमत्त्वात एक झुंजार माणूसपण आहे. त्याने अपंगत्वावर मात केली. त्यांच्यात एक सृजनशील मन आहे. त्याने छोट्या छोट्या उपयुक्त गोष्टी तर निर्माण केल्याच पण अपंगांसाठी एक संस्था उभी केली. त्या अपंगांना धडधाकट माणसासारखे जगायला-वागायला शिकविलेच पण समाजासाठी उपयुक्त वस्तुंची निर्मिती करायला शिकवले. या त्यांच्या सृजनाने नवी सृजनसृष्टी उचगाव येथे बहरली. त्यांनी अपंगांना आत्मविश्वास दिला. संकटात आव्हान देण्याचे बळ दिले. त्यामुळे लेखिका एवढ्या मोठ्या कार्याने लोकोत्तर ठरतात.

निष्कर्ष

नसीमा हुरजूक यांना किशोरवयापासून स्वतःच्या अपंगत्वाशी दीर्घकाळ झुंज घावी लागली. शारीरिक वेदनांचे दुःख, संवेदना, हीनतेतून उद्भवणारा मनस्ताप, कुटुंबियांना होणाऱ्या त्रासामुळे होणारे दुःख असे या संघर्षाला अनेक पदर होते. या संघर्षात त्या यशस्वी ठरल्या.

अपंगत्वाशी सामना करताना आलेले अनुभव, केलेला विचार, झालेला आत्मसंघर्ष यातूनच लेखिकेला ‘स्व’मधील सामर्थ्याची जाणीव झाली. त्यातूनच जिद्दीने त्यांनी स्वतःच्या अपंगत्वावर मात करून शिक्षण, नौकरी आणि समाजातील आपल्यासारख्या अपंगांच्या पुनर्वसनासाठी संस्था उभारली. या कामात बाबूकाकांची प्रेरणा, मार्गदर्शन मोलाचे होते.

नसीमा हुरजूक यांचे व्यक्तिमत्त्व अनेक गुणसमुच्चयाने वेगळे ठरते. बंडखोरपणा, खेळकरवृत्ती, परोपकारीवृत्ती, सत्यनिष्ठा, स्वाभिमान, सृजनशीलता, गुणग्राहकता, रसिकता, कर्तव्यकठोरता, सामाजिक जाणीव व कर्तबगारी अशा अनेक गुणामुळे त्या लोकोत्तर ठरल्या आहेत.

नसीम हुरजूक यांनी अपंगांसाठी पुनर्वसन संस्थेचे केलेले कार्य फार मोठे आहे. त्यांचे संपूर्ण कार्य कर्तृत्व संस्थामय झाले असल्यामुळे संस्थेला आणि संस्थापिकेला मिळून अनेक पुरस्कारांनी शासनाने व सामाजिक संस्थांनी सन्मानित केले आहे. त्यातून आणखी कार्य करण्याचे बळ व जिद्द नसीमा हुरजूक यांना मिळाली आहे.